

ПРОБЛЕМИ ФІЛОЛОГІЇ: ІСТОРІЯ ТА СУЧАСНІСТЬ

УДК 811.161.2

DOI: 10.31891/2415-7929-2019-18-31-34

ГУЛА Л. І.

Хмельницький національний університет

ТОРГОВЕЛЬНО-ЕКОНОМІЧНА ЛЕКСИКА: СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ ДОСЛІДЖЕННЯ

У статті описано етапи формування та становлення української торговельно-економічної лексики з XI ст. до сьогодення. У дослідженні схарактеризовано різні погляди на виокремлення лексико-семантичних груп в торговельно-економічній лексиці на різних етапах становлення. Аналіз наукових праць показує, що немає єдиної думки щодо виокремлення та класифікації торговельно-економічних одиниць. У своїх працях автори виділяють такі лексико-семантичні групи: торговельну, економічну, фінансову, фінансово-кредитну та фінансово-економічну комерційну лексику.

Ключові слова: термін, терміносистема, лексико-семантична група, торговельно-економічна лексика.

GULA L.

Khmelnitsky National University

TRADE-ECONOMICAL LEXICON: STATE AND ASPECTS OF RESEARCH

Stages of formation of Ukrainian trade-economical lexicon from the XI centuries to nowadays are described. Various views about distinguishing of lexico-semantic groups of trade-economical lexicon in different stages of forming are characterized. Analysis of scientific researches shows that there is no single thought about distinguishing and classification of trade-economical units. Authors distinguish such lexico-semantic groups in their works: trade, economical, financial, financial-credit commercial lexicon. The trade and economic vocabulary of the Ukrainian language has not yet been the subject of special study, although it is a significant part of the vocabulary of the language. Different approaches to classification of trade-economical terms are described: historical, lexico-semantic and structural-grammatical. Character features of lexico-semantic groups related to economic and trade are distinguished. Main ways of creating new terms – terminologisation and determinologisation are described. Different views to periodisation of the development of Ukrainian trade-economical terminosystem are analyzed. Research shows that main part of trade-economical lexicon of Modern Ukrainian language has been derived from Old Ukrainian language. Ukrainian trade-economical lexicon forms a great part of Ukrainian terminosystem.

The analysis of the scientific investigations of the lexical composition of the Ukrainian language shows that trade and economic vocabulary is a significant part of the vocabulary of the language, but linguists do not have a consensus on the identification and classification of trade and economic units. Research is focused only on certain groups of trade or economic names, so there is a need for a comprehensive analysis of trade and economic vocabulary as a whole.

Key words: term, terminosystem, lexico-semantic group, trade-economical lexicon.

Актуальність дослідження. Вивчення історії формування словникового складу мови надзвичайно актуальне у сучасному мовознавстві. Значно зросло зацікавлення питаннями термінології, насамперед – становленням і розвитком окремих терміносистем, особливостями використання термінів у літературній мові, їх стандартизації.

Проблеми формування і функціонування термінів в українській мові, зокрема питання стандартизації галузевих терміносистем, розглянуто в дослідженнях Д. С. Лотте, В. П. Даниленко, П. Й. Горещького, Д. Х. Баранника, Л. С. Паламарчука, Т. І. Панько, Л. М. Полюги, А. Й. Багмут, Т. Р. Кияка, Л. О. Симоненко, Б. П. Михайлишина, В. С. Калашника, І. М. Кочан, Г. П. Мацюк та ін. Галузева термінологія виникає завдяки використанню живої народної мови, а саме її словотворчих можливостей. Відтак, особливості формування українських галузевих терміносистем зумовлюються структурно-граматичною специфікою національної мови. Водночас термінотворення породжує свої специфічні мовні моделі, які, проникаючи у загальнолітературну лексику, розширюють її словотвірний потенціал.

Кожна галузь науки розвиває певний корпус спеціалізованих понять, представлених організованою системою термінологічних номінацій. Термінологічна розбудова мови віддзеркалює суспільний розвиток, зокрема, науковий прогрес.

Аналіз останніх джерел. На певних хронологічних зрізах досліджено різні види лексики: назви понять часу (М. П. Кочерган), наукова лексика у творах Г. С. Сковороди (Л. П. Гнатюк), абстрактна лексика (Л. М. Полюга), друкарська (Е. І. Огар), назви осіб (О. В. Кровицька), педагогічна лексика (О. Ю. Зелінська), медична (Г. М. Дидик-Меуш, Т. В. Олещук), назви понять, пов'язаних із музичним мистецтвом (С. З. Булик-Верхола), та ін. Динаміку лексичних норм української літературної мови XX ст. описала Л. В. Струганець. Зміни в лексичному складі сучасної української мови на матеріалі ЗМІ стали об'єктом наукових студій О. А. Стишова.

Постановка проблеми. Мета нашої статті – з'ясувати стан дослідження торговельно-економічної лексики в українському мовознавстві, визначити основні аспекти вивчення цієї галузевої системи номенів у діячості.

Виклад основного матеріалу. В українському мовознавстві створено наукові праці, присвячені вивченню торговельної й економічної лексики. Ф. С. Ткач у своєму дослідженні словникового складу документів Б. Хмельницького частково схарактеризувала торговельні терміни. Л. І. Батюк у своїй праці «Лексика літопису самовидця» дослідила лише окремі слова, пов'язані з торгівлею. В. В. Німчук, аналізуючи ділову мову Волині і Наддніпрянщини XVII ст., серед інших предметно-тематичних груп виокремив у лексиконі актових книг такі: назви економічних і ділових стосунків; назви числових понять, грошових одиниць, одиниць виміру.

Спробу описати пласт торговельних термінів здійснено в академічному виданні «Історія української мови: лексика і фразеологія» (Київ, 1983). У цій праці автори визначили та схарактеризували види торговельних номенів, які функціонували в XVI – XVII ст.: торговельна лексика, назви промислових одиниць, метрологічна лексика (одиниці довжини і шляху, одиниці міри сипких тіл і рідин, одиниці ваги). Назви осіб, пов'язаних із торгівлею, висвітлено в тематичній групі суспільно-політичної лексики [11, с. 218-234].

Дослідженням мови українських пам'яток XVI – XVII ст., зокрема актів Львівського Ставропігійського братства, займався М. Л. Худаш. Результатом роботи вченого стала монографія «Лексика українських ділових документів кінця XVI – початку XVII ст.» (1961), у якій автор не лише визначив тематичні групи лексики, а й з'ясував етимологію адміністративно-юридичної лексики, особливості її функціонування у ділових документах та шляхи запозичень лексичних одиниць. М. Л. Худаш уперше в українській лінгвістиці дослідив номенклатуру історичної метрології, проаналізував низку метрологічних назв, що функціонували в кінці XVI – на початку XVII ст. у мовленні мешканців одного з найбільших торговельних центрів українських земель того часу – міста Львова [12, с. 28-32].

Торговельну лексику козацького вжитку описала Л. П. Бойко та виокремила такі тематичні групи: назви процесів і дій, пов'язаних із купівлею-продажем; лексика на позначення торгових приміщень та місць торгівлі; лексика на позначення осіб, пов'язаних з торгівлею; лексика на позначення митних зборів. Мовознавець зазначила, що у сфері назв процесів та дій, пов'язаних з купівлею-продажем, у запорозькому козацькому вжитку спостерігалася фонетична, словотворча та морфологічна варіативність. Л. П. Бойко стверджує, що основу торговельної лексики запорозького козацького вжитку становлять слова загальнонародної української мови, успадковані від староукраїнської [1, с. 6-12].

Грунтовний аналіз процесу формування в українській мові народної термінології на позначення самотутніх одиниць виміру і ваги здійснив В. О. Винник. Результати дослідження були узагальнені в окремій монографії «Назви одиниць виміру і ваги в українській мові». Автор простежив становлення метрологічної лексики української мови, з'ясував семантико-стилістичні функції, словотвірні можливості та фразеологічну потенційність її складників, визначив їх місце в лексико-семантичній системі сучасної української літературної мови [2, с. 26-48].

Т. І. Панько, І. М. Кочан, Г. П. Мацюк у праці «Українське термінознавство» в розділі «Суспільно-політична термінологія» частково проаналізували терміни, пов'язані з торгівлею та економічним життям суспільства. Т. І. Панько дослідила історію впровадження економічних термінів, простежила особливості функціонування певних лексем на позначення економічних понять у XIX – XX ст. [9, с. 32-64].

Функціональні вияви та процеси в економічній терміносистемі української мови на матеріалі творів І. Я. Франка схарактеризувала О. М. Михалевич, виділивши такі лексико-тематичні групи: назви суб'єктів, зокрема, назви осіб, які диференціюються за соціальними ознаками, та назви осіб за професіями і родом занять; назви об'єктів: номени на позначення понять, пов'язаних зі сферою фінансових та грошових стосунків, назви на позначення економічних понять та реалій; назви дій та процесів; назви установ, організацій [7, с. 226-231].

Закономірності становлення соціально-економічної термінології у діячості-синхронному та функціональному аспектах з'ясувала Т. М. Дячук та виокремила лексико-тематичні групи і підгрупи: назви осіб, а саме: назви осіб, що диференціюються за ознаками класовості; назви осіб, що відрізняються місцем в ієрархічній структурі управління; назви осіб, які відрізняються статусом зайнятості в секторах економіки; назви осіб, що диференціюються за рівнем грошових виплат. Лексико-тематична група назв об'єктів соціально-економічного життя також охоплює ряд дрібніших тематичних об'єднань, зокрема: назви документів, назви властивостей, назви наук та їх напрямів, назви на позначення розрахункових понять. Третя лексико-семантична група соціально-економічних термінів об'єднує назви процесів та дій [3, с. 5-14].

Лексико-семантичну групу «плати – податки – повинності» описала у своїй праці Т. І. Крехно, визначила основний масив лексичних одиниць, що слугували засобами номінації у сфері плат, податків, повинностей у мові XV – XVIII ст., проаналізувала розвиток семантики окремих номенів, що входять до групи «плати – податки – повинності», з'ясувала основні джерела формування відповідного словника в українській мові XV – XVIII ст., дослідила характерні типи словотворення для макросистеми, виявила закономірності внутрішньої організації, дослідила системні відношення між аналізованими номенами [4, с. 4-18].

Особливості фінансово-кредитної термінології початкового етапу розвитку дослідила І. І. Козловець. Відповідно до власне мовних та позамовних чинників в історії формування української фінансово-кредитної термінології виділила п'ять основних етапів. Після проведеного спостереження над фінансово-кредитною термінологією початкового етапу формування автор робить висновки, що цей період характеризується багатством словникового складу, в лексиці чітко виділяються тематичні групи слів на позначення данин, податків, зборів, грошово-кредитних платіжних операцій. Її основу становлять загальноуживані слова, серед яких переважають субстантивовані прикметники, успадковані з давньоукраїнської мови, та іменники, утворені на власне українському мовному ґрунті [5, с. 73-81].

О. А. Покровська дослідила закономірності формування та сучасного розвитку термінів торгівлі в умовах ринкової економіки. У своїх роботах визначила лексико-семантичні пласти, які входять до складу терміносистем економічного спрямування. Авторка стверджує, що староукраїнська мова стала одним із головних джерел формування торговельної термінології української мови і, хоча в деяких випадках поняття не диференціюються, є всі підстави говорити про появу рис, характерних для галузевих термінологічних систем [10, с. 787-793].

Л. В. Кушмар у межах вільного асоціативного експерименту відтворила фрагмент концептуальної картини світу на основі асоціативних полів стимульних лексем економічної сфери. У своєму дослідженні ретельно описала такі види реакцій: парадигматичні, синтагматичні, тематичні, словотвірні, граматичні, фонетичні, ремінісцентні та емоційно-оцінні [6, с. 10-16].

Г. А. Мудренко розглянула нову фінансову лексику кінця ХХ – початку ХХІ століття в межах економічної терміносистеми. У своїх дослідженнях виокремила наступні групи термінів: однослівні терміни; бінарні (двослівні) терміни; багатоскладові терміни. До першої зарахувала такі види: прості слова; складні слова та похідні слова. Серед термінів другої групи виділила основні моделі: прикметник + іменник; дієслово + іменник; іменник + іменник. Третю групу складають терміни, утворені за такими моделями: прикметник + прикметник + прикметник; прикметник + іменник + іменник; дієслово + іменник + іменник; іменник + іменник + іменник; дієслово + прикметник + іменник; іменник + прикметник + іменник [8, с. 37-41].

Новітню економічну термінологію та її стилістичне вживання в сучасній українській мові на матеріалах періодичних видань проаналізувала Г. В. Чорновол. Мовознавець докладно дослідила загальнотеоретичні проблеми сучасної термінології, взаємозв'язок термінологічної та професійної лексики в системі економічних понять, термінологізацію та детермінологізацію в економічній термінології [13, с. 5-14].

Висновки. Аналіз наукових розвідок лексичного складу української мови засвідчує, що торговельно-економічна лексика є вагомою частиною словникового складу мови, однак серед мовознавців немає єдиної думки щодо виокремлення та класифікації торговельно-економічних одиниць.

Перспективи використання результатів дослідження. Як показав аналіз наукових праць, дослідження українських лінгвістів спрямовані лише на певні групи торговельних чи економічних номенів, тому виникає потреба комплексного вивчення торговельно-економічної лексики в цілому.

Література

1. Бойко Л. П. Торговельна лексика запорозького козацького вжитку : автореф. дис. ... канд. філол. наук / Л. П. Бойко. – Дніпропетровськ, 1997. – С. 6-12.
2. Винник В. О. Назви одиниць виміру і ваги в українській мові / В. О. Винник. – Київ, 1996. – С. 26-48.
3. Дячук Т. М. Українська соціально-економічна термінологія: становлення і кодифікація : автореф. дис. ... канд. філол. наук / Т. М. Дячук. – Київ, 2003. – С. 5-14.
4. Крехно Т. І. Історія лексико-семантичної групи "плати – податки – повинності" в українській мові XV – XVIII століть (на матеріалах українських пам'яток) : автореф. дис. ... канд. філол. наук / Т. І. Крехно. – Харків, 2005. – С. 4-18.
5. Козловець І. І. Особливості фінансово-кредитної термінології початкового етапу формування / І. І. Козловець // Гуманітарна освіта в технічних вищих навчальних закладах. № 29. – Київ, 2014. – С. 73-81.
6. Кушмар Л. В. Лексика економічної сфери в мовній картині світу українців : автореф. дис. ... канд. філол. наук / Л. В. Кушмар. – Луганськ, 2011. – С. 10-16.
7. Михалевиц О. М. Функціональні вияви та процеси в економічній терміносистемі української мови (на матеріалах творів І. Франка) / О. М. Михалевиц // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. – Київ, 2009. – С. 226-231.
8. Мудренко Г. А. Новая финансовая лексика / Г. А. Мудренко // Вісник Дніпропетровського національного університету. – Дніпропетровськ, 2011. – С. 37-41.
9. Панько Т. І. Українське термінознавство / Т. І. Панько, І. М. Кочан, Г. П. Мацюк. – Львів, 1994. – С. 32-64.
10. Покровська О. А. Лексико-семантичні варіанти ринкової термінології / О. А. Покровська // Економічна стратегія і перспективи розвитку сфери торгівлі та послуг. Вип. 1. – Київ, 2010. – С. 787-793.
11. Історія української мови : Лексика і фразеологія / В. М. Русанівський, В. О. Винник, В. Й. Горобець та ін. – К., 1983. – С. 218-234.
12. Худаш М. Л. Лексика українських ділових документів кінця XVI - початку XVII ст. (на матеріалах Львівського Старопіпийського братства / М. Л. Худаш / АН УРСР, Ін-т суспільних наук. – К., 1961. – С. 28-32.
13. Чорновол Г. В. Новітня економічна термінологія та її стилістичне вживання в сучасній українській мові (на матеріалі періодичних видань) : автореф. дис. ... канд. філол. наук / Г. В. Чорновол. – Київ, 2004. – С. 5-14.

References

1. Boiko L. P. Torhovelnia leksyka zaporozkoho kozatskoho vzhytku : avtoref. dys. ... kand. filol. nauk / L. P. Boiko. – Dnipropetrovsk, 1997. – S. 6-12.
2. Vynnyk V. O. Nazvy odynts vymiru i vahy v ukrainskii movi / V. O. Vynnyk. – Kyiv, 1996. – S. 26-48.
3. Diachuk T. M. Ukrainska sotsialno-ekonomichna terminolohiia: stanovlennia i kodyfikatsiia : avtoref. dys. ... kand. filol. nauk / T. M. Diachuk. – Kyiv, 2003. – S. 5-14.

4. Krekhno T. I. Istoriia leksyko-semantichnoi hrupy "platy – podatky – povynnosti" v ukrainskii movi XV – XVIII stolit (na materialakh ukrainskykh pamiatok) : avtoref. dys. ... kand. filol. nauk / T. I. Krekhno. – Kharkiv, 2005. – S. 4-18.
5. Kozlovets I. I. Osoblyvosti finansovo-kredytnoi terminolohii pochatkovoho etapu formuvannia / I. I. Kozlovets // Humanitarna osvita v tekhnichnykh vyshchykh navchalnykh zakladakh. № 29. – Kyiv, 2014. – S. 73-81.
6. Kushmar L. V. Leksyka ekonomichnoi sfery v movnii kartyni svitu ukrainsiv : avtoref. dys. ... kand. filol. nauk / L. V. Kushmar. – Luhansk, 2011. – S. 10-16.
7. Mykhalevych O. M. Funktsionalni vyjavy ta protsesy v ekonomichnii terminosystemi ukrainskoi movy (na materialakh tvoriv I. Franka) / O. M. Mykhalevych // Naukovyi chasopys NPU imeni M. P. Drahomanova. – Kyiv, 2009. – S. 226-231.
8. Mudrenko H. A. Novaia fynansovaia leksyka / H. A. Mudrenko // Visnyk Dnipropetrovskoho natsionalnoho universytetu. – Dnipropetrovsk, 2011. – S. 37-41.
9. Panko T. I. Ukrainske terminoznavstvo / T. I. Panko, I. M. Kochan, H. P. Matsiuk. – Lviv, 1994. – S. 32-64.
10. Pokrovska O. A. Leksyko-semantichni varianty rynkovoi terminolohii / O. A. Pokrovska // Ekonomichna stratehiia i perspektyvy rozvytku sfery torhivli ta posluh. Vyp. 1. – Kyiv, 2010. – S. 787-793.
11. Istoriia ukrainskoi movy : Leksyka i frazeolohiia / V. M. Rusanivskiy, V. O. Vynnyk, V. Y. Horobets ta in. – K., 1983. – S. 218-234.
12. Khudash M. L. Leksyka ukrainskykh dilovykh dokumentiv kintsia XVI - pochatku XVII st.(na materialakh Lvivskoho Staropiiiskoho bratstva / M. L. Khudash / AN URSR, In-t suspilnykh nauk. – K., 1961. – S. 28-32.
13. Chornovol H. V. Novitnia ekonomichna terminolohiia ta yii stylistychni vzhyvannia v suchasni ukrainskii movi (na materialy periodychnykh vydan) : avtoref. dys. ... kand. filol. nauk / H. V. Chornovol. – Kyiv, 2004. – S. 5-14.

Рецензія/Peer review : 30.08.2019

Надрукована/Printed : 07.10.2019